Birutė Lisauskaitė

II Pasaulinio karo kapavietė Jakuose

2013 m. krašto kelio 227 Jakai–Dovilai ruože, ties 1,351–1,402 km, Klaipėdos rajono administracinėse ribose buvo atlikti detalieji archeologiniai tyrimai. Šioje teritorijoje 2012 m. pradėtas vykdyti projektas „Vandentiekio ir nuotekų tinklų plėtra Jakuose ir Sudmantuose“. Darbų metu numatomoje magistralinių tinklų šulinio F126 statybos vietoje buvo iškasta žmonių kaulų bei kareiviškos amunicijos dalių (1 pav.). Sustabdžius šioje atkarpoje statybos darbus 2013 m. buvo atlikti tyrimai taikant detaliųjų archeologinių tyrimų metodus.

1944–1945 m. Klaipėdos krašto istorijos laikotarpis iš šiandienos perspektyvos vertinamas gana kontroversiškai. Iš vienos pusės, ilgus amžius buvusi vokiška teritorija pateko į Sovietų Sąjungos sudėtį po 1945 m. sausio 28 d. sėkmingai pasibaigusios Klaipėdos operacijos ir tapo Lietuvos TSR dalimi, o iš kitos pusės, buvo nutraukta veik 700 metų trukusi senosios vokiškos Klaipėdos tradicija.

1944 m. rugsėjo 24 d. I Pabaltijo fronto vadovybė gavo įsakymą iš vyriausiosios karo vadovybės Maskvoje skubiai pergrupuoti dalį pajėgų į Šiaulių prieigas bei spalio 1–2 d. pradėti puolimą Klaipėdos (Memelio) kryptimi. Pagrindinis šios operacijos tikslas – atkirsti armijų grupę „Šiaurė“ nuo Rytprūsiuose buvusios armijų grupės „Centras“. Spalio 10–23 d. vyko daug jėgų pareikalavęs mūšis dėl Klaipėdos miesto. Nors TSRS pajėgos sugebėjo išeiti prie Baltijos jūros, tačiau bandymai išsyk užimti miestą buvo nesėkmingi. Sausio 25 d. popietę bei naktį TSRS pajėgos pastebėjo vokiečių pozicijų pakitimus. Tai sukėlė Raudonosios armijos reakciją, dėl kurios 26 dieną prasidėjo Klaipėdos puolimas. Tačiau rusų aktyvumas buvo menkas, o ir iki 27 d. jiems tepavyko užimti tiek, kiek patys vokiečiai buvo atsitraukę, t. y. iki pirmosios gynybos linijos. Čia frontas sustojo iki 1945 m. pradžios. Labiausiai Klaipėdos operacijoje pasižymėjo lietuviškosios 16-osios divizijos pulkai. Sausio 28 d. 249-ojo pulko pirmasis šaulių batalionas 3 valandą nakties įsiveržė į Klaipėdą, o 167-ojo šaulių pulko daliniai 5 valandą 30 minučių išėjo prie Kuršių marių. Verta paminėti ir oficialius Raudonosios armijos patirtų nuostolių skaičius nuo sausio 25 iki vasario 4 d.: 403 žuvusieji bei 1066 sužeisti. Tačiau vien Klaipėdos memorialiniame komplekse esančiose lentelėse yra įrašytos 695 pavardės.

Apie įvykius po Klaipėdos operacijos žinome gana mažai. Aiškesnį vaizdą, kas vyko keletą mėnesių po susirėmimų, galime susidaryti tik iš amžininkų pasakojimų. 1945 m. kovo mėnesį nutirpus sniegui, laukuose aplink Klaipėdą pasimatė daug kovose kritusių karių. Šylant orui, kūnai pradėjo gesti, todėl vietiniai gyventojai pradėjo rūpintis jų laidojimu. Šalia kelio Jakai–Dovilai esančius palaikus vietiniai gyventojai tempė į bombų išmuštas duobes ar užkasinėjo vietoje. Palaikai buvo „stipriai apdegę, išsprogdinti“. Visus žuvusiuosius vietiniai gyventojai sulaidojo per 10–14 dienų.

Archeologiniai tyrimai šioje teritorijoje pirmą kartą atlikti 2002 m. Vykdant kelio Jakai–Dovilai rekonstrukcijos darbus, aptikti II Pasaulinio karo karių palaidojimai. Tyrimus vykdė archeologas K. Perminas. Jų metu buvo ištirtos 4 kapavietės. Atlikus antropologinius osteologinės medžiagos tyrimus, paaiškėjo, jog čia buvo palaidoti ne mažiau kaip 22 18–40 metų amžiaus vyrų palaikai. Mirusieji laidoti chaotiškai. Tyrimų metu rastos paskiros įkapės, ku-

rias sudarė karių ekipuotė, drabužių liekanos bei asmeniniai daiktai.

2010 m., vykdant kelio Slengiai–Baukštininkai rekonstrukcijos darbus, ties 2 km, kelio dešinėje pusėje vėl buvo aptikti žmogaus palaikai. Archeologinius tyrimus šioje vietoje vykdęs archeologas K. Perminas ištyrė 12 m² plotą. Tyrėjo vertinimu, aptiktas palaidojimas gali būti priskirtas Klaipėdos operacijos metu žuvusiam vokiečių kariui. Žvalgomieji tyrimai vykdyti ir Jakų gyvenvietėje, privačiame sklype Jubiliejaus g. 3. Vykdant žemės judinimo darbus, buvo aptikti žmogaus griaučių fragmentai – kaukolės dalys, dantys bei kiti kaulai. Žvalgomųjų tyrimų metu ištirtas 8,75 m² plotas. Jų metu aptikti paskiri žmogaus kaulai, kurie buvo pasklidę tyrimų plote. Rastas įkapes sudarė kareivio amunicijos dalis – šovinių dėtuvė, peilio ašmenys, gilzė bei šoviniai. Palaidojimas priskirtas vokiečių armijos kariui.

Atliekant įvairius žemės kasimo darbus ir dabar šalia atsitiktinių II Pasaulinio karo žuvusiųjų palaikų, sprogmenų bei jų fragmentų randama apkasų liekanų bei žieminių statinių fragmentų.

2013 m. detaliųjų tyrimų metu buvo ištirtos 3 perkasos, kurių bendras plotas 120 m². ***Perkasoje 2*** rasta masinė II Pasaulinio karo karių *kapavietė*. Jos kontūras pradėjo dengtis 40 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, o 50 cm gylyje fiksuotas akmenų grindinėlis, kuris veikiausiai sukrautas siekiant apsaugoti užkastus palaikus arba pažymėti palaidojimų vietą. Masinės kapavietės R kraštas buvo nukastas šulinio F126 duobės kasimo metu, kartu suardant dalį kapavietės bei sunaikinant dalį joje buvusių palaidojimų. Išlikęs kapavietės duobės ilgis – 2,2 m, plotis – 1,7 m, t. y. pati kapavietė buvo didesnė nei virš jos sudėtas akmenų ir plytų grindinėlis. Kapavietės gylis

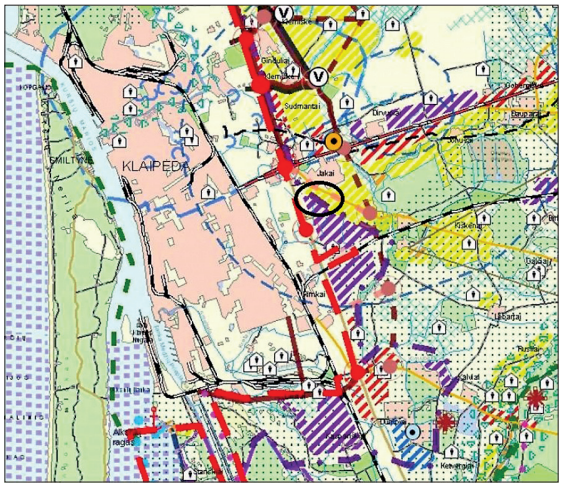

1 pav. Klaipėdos rajono bendrojo plano ištrauka. Ovalu pažymėta 2013 m. tirta II Pasaulinio karo karių palaidojimo vieta. B. Lisauskaitės brėž.

Fig. 1. An excerpt from the general plan of Klaipėda District. The Second World War burial site excavated in 2013 is marked by an oval.

nuo grindinėlio – 80 cm ir 1,4 m nuo žemės paviršiaus. Palaikai į duobę buvo sumesti netvarkingai, chaotiškai. Preparuojant kapavietę rastas vienas pilnai išlikęs bei 6 fragmentiškai išlikę palaidojimai. Likęs duobės tūris buvo užpildytas žuvusių karių kūnų dalimis. VU MF atliktų tyrimų duomenimis, kapavietėje galėjo būti palaidoti 32 žuvusieji. Tai 18–25 metų amžiaus Raudonosios armijos kariai, karinio konflikto metu patyrę daugybinius kūno sužalojimus. Pagal pirminį dantų vertinimą kariai galėjo būti kilę iš Azijos. Žuvusieji į kapo duobę buvo sumesti su visa amunicija, drabužiais bei avalyne. Tyrimų metu rasta kareiviškų batų, šalmų ir jų fragmentų, diržų, perpečių, drabužių liekanų, amunicijos – šovinių ir kastuvų dėtuvių, 10 granatų bei 554 šoviniai ir jų fragmentai. Pagal rastas kareiviškas sagas, vieną monetą, šalmus, drabužių liekanas galima daryti išva-

dą, jog čia sulaidoti Raudonosios armijos kariai, žuvę greičiausiai per Klaipėdos operaciją 1944 m. pabaigoje – 1945 m. sausio mėnesį.

Žinomų karinių mūšių teritorijos ar vietovės, kur jau yra žinoma panašių radinių, iki statybos darbų pradžios turėtų būti ištiriamos taikant archeologinius tyrimo metodus. Krašto kelio 227 Jakai–Dovilai trasoje 2013 m. kapavietė nėra pirma ir tikrai ne paskutinė. Siekiant apsaugoti iki šiol nežinomus pavienių karių palaidojimus ar masines kapavietes bei karinius įrenginius, taip pat norint surinkti visą įmanomą informaciją apie juos, vertėtų šią teritoriją įtraukti į NKVR bei tokiu ar kitokiais įmanomais būdais, pvz., suteikiant saugomos teritorijos statusą, užtikrinti jos apsaugą. Remiantis amžininkų pasakojimais bei archeologinių tyrimų rezultatais, toks veiksmas būtų logiškai pagrįstas bei savaime suprantamas istoriniu bei moraliniu aspektais.

The Second World War burial site in Jakai

In 2013, an excavation (three trenches, a total of 120 m^2) was conducted at a site where human bones and military ammunition were found on the edge of the 1.351–1.402 km segment of the 227 Jakai–Dovilai Road near Jakai (Klaipėda District) (Fig. 1). Trench 2 contained a Second World War mass military grave. The surviving grave pit is 2.2 x 1.7 m, was partially filled with stones, and contained one burial that has survived completely and six that have survived partially. Parts of the graves were destroyed at the time of their discovery. During the excavation military boots, helmets, helmet fragments, belts, shoulder belts, clothing remnants, ammunition – cartridge magazines, spade covers, 10 grenades, and 554 cartridges and cartridge fragments were collected. Based on the discovered military buttons, one coin, helmets, and clothing remnants it is possible to draw the conclusion that Red Army soldiers, who died during the late 1944 – January 1945 Klaipėda operation, had been buried at this site. Based on the anthropological data, the grave site could have contained 32 Red Army soldiers, 18–25 years of age, who had experienced many bodily injuries during a military conflict. The initial dental evaluation shows that the soldiers could have come from Asia.

Gediminas Petrauskas,
Vykintas Vaitkevičius

Lietuvos partizanų ryšininkų Sajų sodybos Balandiškyje tyrimai

2013 m. rugpjūčio–lapkričio mėnesiais LLKĮS suburta tyrėjų grupė tęsė Lietuvos partizanų ryšininkų Sajų sodybos Balandiškyje (Radviliškio r., Grinkiškio sen.) (UK 30371) tyrimus (*ATL 2010 metais*, V., 2011, p. 523–527; *ATL 2012 metais*, V., 2013, p. 642–651). Ekspedicijos metu įvyko antroji LLKĮS, ŠU Humanitarinio fakulteto Šiaurės Lietuvos tyrimų centro ir VU Istorijos fakulteto organizuojama akademinio jaunimo stovykla–seminaras „Laisvės kovų atmintis“. Radiniai perduoti saugoti ŠAM.

Remdamasi 2012 m. tyrimų duomenimis, 2013 m. gruodžio mėnesį KPD pirmoji nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba patikslino Sajų sodybos duomenis NKVR, apibrėžė naujas teritorijos ribas ir nustatė komplekso ir jo dalių (gyvenamojo namo bei daržinėje buvusio bunkerio) nacionalinio reikšmingumo lygmenį. Sodybos istorinę ir me-